

Színházi szemle.

Az ideai színházi évad megindulása veszedelmesen kezd hasonlítani a tavalyi szezonhoz. A színházak eddig kevés olyan vonzó darabbal tudták közönségüket meglepni, hogy csekélyszámú előadás után megint ne kellett volna frissebb újdonságot bemutatni. A bemutatók e nagy tömege egy hónapos szemle színházi ismeretűjét az elé a dilemma elé állítja, hogy vagy minden színházi aktualitástról beszámol, de csak futtában, vagy pedig hogy egy-egy eseményre bővebben terjeszkedhessék ki, ismeretéseinek tárgyát megválogatja. Azt hisszük, helyesebb a második mód, ha csak irodalmi vagy színházi tekintetben jellegzetesebb események megbeszélésére szorítkozunk.

A Nemzeti Színház első újdonsága, Boros László *Gyuri úrfija* komolyabb bírálatra egyáltalában nem érdemes. A szerző nem áll olyan fogásokat alkalmazni, amelyek Kotzebue és Kisfaludy Károly darabjaiban is elavultak. Nem is szólnánk ez igénytelen kísérletről, ha nem látnók, hogy egy az utóbbi években annyira felvirágzó drámai iránynak terméke ez is. A vidékies, népies vígjátékokat értjük. Nagyon örvendetes, ha írónk és a közönség szeretik a vidéki levegőt, a magyaros hangulatot, az is elismerésreméltó, hogy ezt a modort a Nemzeti Színház színészei kitűnően bírják, de nagy elszaporodásuktól mégis féltjük a magyar drámairodalmat. Bizonyos, hogy vannak a mai magyar léleknek differenciáltabb megnyilatkozásai is, amelyek kínálaton-kínálkoznak a drámai formábaöntésre. S vajjon e kisebb irodalmi igényű darabok nem fogják-e el az érvényesülés lehetőségét a mélyebben szántó alkotásoktól? Csupán abban van reménységünk, hogy a Nemzeti Színház vezetősége is éppen a *Gyuri úrfi* előadása után belátja, hogy ez irány immár eljutott legmélyebb pontjáig, s hogy ennél olcsóbb portékával már nem lehet szolgálni az ország első színháza publikumának. Sokkal jelentékenyebb vállalkozása

volt a Nemzeti Színháznak az új Kamaraszínház első bemutatója, Miklós Jenő *Mókusokja*. E darabnak kétségtelen irodalmi kvalitásai vannak, mondanivalója meghallgatásra méltó, hangulatai igen finomak, s karakterábrázolása sem közönséges. S bár több helyütt a lírabafulladás veszedelme fenyegeti, az író nemes mértéktartással kikerülte e veszélyt. Nagy kár azonban, hogy szimbolizálásában gyakran erősen érződnek idegen hatások, s még nagyobb, hogy e szimbólumok kelleténél több szálból szönek nyugtalanító tarkaságú képet, s éppen mert több mondanivalót kuszálnak össze, valójában nem mondanak ki világosan semmit. Mikor tanulják már meg drámaíróink, hogy a dráma nem matematika, hogy a színpadon az *egy* mindig több, mint a *kettő* vagy éppen a *három*? Egy világosan megfogott motívum, vagy akár szimbólum a maga egyetleniségében mindig hatásosabb, mint megtámogatva többel.

A rendezés nem hangsúlyozta eléggé a darab stílusát. Több fantasztikum, több irrealitás illett volna e valóságban gyökerező, de szimbólumok felé ágaskodó színjátékhoz. A női főszerep a Nemzeti Színházhoz visszatért Bajor Gizi egyéniségéhez teljesen illett: nem csoda hát, hogyha nagy hatást keltett. Uray Tivadar kedvesen és elegáns könnyedséggel játszott. Horváth Jenőnek régen volt ilyen jó szerepe: egy budai német kereskedőt adott olyan életszerűséggel, hogy szinte nem olyan volt *mint* egy budai nyárspolgár, hanem teljesen, tökéletesen *az* volt. Gál Gyula azonban a darab legfontosabb férfiszerepében, Amarante építómesterben, mélyebb lelkiségű és szívveivel teljesebb lehetett volna.

A Nemzeti Színház felújításai közül a legjelentékenyebb Csiky Gergely *Proletároknak*jának műsorba illesztése. E darab első előadása, 1880 január 23-án, jelentős dátum a magyar dráma történetében. E forró színházi estén közönség is, sajtó is osztatlan egyhangúsággal érezte, hogy valami

nagy fordulat történt. Csiky, aki eddig az újromantikus mesedramát művelte, most egyszerre irányt változtatott: otthagya eddigi darabjainak színhelyét, Hellas napsugaras földjét, Spanyolhon romantikus levegőjét, hazájón a fővárosi élet kellős közepébe és megrajzolja a kispolgárt, a házmestert, s egy csomó felcsepereedett vagy lezüllött egzisztenciát. S e darab voltaképen a magyar társadalmi drámának megteremtése. Ami előtte ezirányú kísérlet történt, az legfeljebb mint tiszteletreméltó kezdet jöhet számításba.

Csikynek e darabját azután gyors ütemben követte a többi. E fürge tollú drámairónk valóban az lett a Nemzeti Színház számára, ami azelőtt Szigligeti Ede volt. Eppen olyan termékeny teremtő készségű és éppen olyan szükséges valaki.

A szigorúbb ítéletű kritika méltán vetette szemére Csikynek, hogy darabjainak megalkotása nagyon is francia kaptára szabott, hogy alakjainak jellemzésében kerüli a lelki mélységeket, hogy kelletlenül erősebben pályázik a közönség tapsaira. A tárgyilagos irodalomtörténet azonban mindig elévülhetetlen érdemének fogja tartani a magyar társadalmi dráma megteremtését, ki fogja emelni, hogy mélyebb lélekábrázolásra képtelen tolla mégis sok érdekes és élettelen típusat varázsolt színpadra, hogy vas-kos humora sok jóízű kacajt fakasztott, s hogy ügyes kezének nyomán a magyar drámatechnika igen sokat fejlődött.

A Nemzeti Színház negyvenöt évvel ezelőtti ruhákban játszatja a *Proletárokat*. E nagyon helyes ötlet által nem várunk a darabtól mai társadalmi problémákat, s naivságait is bizonyos történeti perspektíván keresztül elnézőbben szemléljük. A közönséget érdekelte is a darab, egyes jelenetein nagyon jóízűen mulatott, bár az előadás pergő tempóját egy-két zökkenő akasztotta meg. Valószínű, hogy több előadás után elsimúlnak ezek is.

A negyvenöt évvel ezelőtti előadás szereplői közül az egy Márkus Emília játszik a darabban: akkor Irén szerepét adta, ma a szent özvegyet, Szederváry Kamillát, Ábrázolásában ez alak közönségségségét valami játékosság és önmagát is fölünyes mosollyal elintéző kedvesség enyhítette. A harmadik felvonás híres becsípési

jelenetében is inkább jóízűen pityókós volt, semmint brutális. Régi szerepét, Irént, Környey Paula annyira élettelen játszotta, amennyit ez a kissé papírosízű szerep megenged. Örvedetes, hogy a Nemzeti Színház végre kezdi kissé jobban foglalkoztatni ezt az igen tehetséges fiatal művésznőt. Zátonyi Bence szerepében Ödry Árpádnak a cinizmusra kitűnő hangjai voltak, csak mozgásban egy kissé fűgőbbnek kívántuk volna. Ujházy rég híres szerepét, Mosolygót, Rózsahegyi játszotta: szívvel feljes humora itt is tökéletesen érvényesült. Horváth Jenő jó Timót Pál volt, s általában a főszereplők mind megtették a magukét, csak Darvas Károly szerepében kellett ismét megszenvednünk Harasztos Gusztáv hibás hangzótását és kényszeredett mozgását.

A Vígszínház újdonságai közül eddig csak Galsworthy *Üriembereke*je keltett hatást. Az újabban olyan kedvelt angol szerző egy nagyon mély szociáletikai problémát dob fel: vajjon milyen határig szabad egy közösségnek az igazsággal szembehelezkednie? E probléma különösen a háborúk és forradalmak utáni időknek etikai értékzavara és kuszasága közepett nagyon égető, s a darab helyenként merészen markol e kérdésbe. A formát azonban, amin keresztül e főgondolatot kifejezte, nagyon szerencsétlenül választotta meg a szerző. Először is: egy úri kaszinó minden tiszteletreméltósága mellett sem elég súlyú terület ahhoz, hogy általában a közösséget képviselje, másfelől pedig végzetes hiba volt ez eszmével szembenálló játékosul egy kiélezett fajtságú, tolakodó, szinte mániákus zsidót választania. A felvetett súlyos problémához az író nem eléggé komoly formát választott. S éppen a szerencsétlenül felvetett zsidókérdés miatt — melynek pedig a darab mélyebb mondanivalójához semmi köze nincsen — a főgondolatot a közönség maga nagyon is nyilvánvaló együttjátszásával, másfelé siklatja, s azt sugallja a darabba eszmének, ami pedig csak héjja a magnak.

Pedig e darabból helyesebb formába öntéssel könnyen lehetett volna remekmű. Így is megkap az írónak az a képessége, amellyel a darab meséjét lélekzetviasszafojtóan érdekessé és jelenetről-jelenetre emelkedővé

tudta tenni, nemkülönben az a biztossága, amellyel alakjait megformálta.

Az előadás ezúttal tökéletesen kifejezte, amivel a multkori Galsworthy-darab (*Ablakok*) előadásakor addó maradt: az angol levegőt. Különösen a második felvonásbeli klubjelenet volt a maga úri, angolosan előkelő, lassú és mégis drámaian feszülő tempójával sikerült. A színészek a Víg-színház régi, kitűnő együttesének szellemében igen jól játszottak. Egyedül Törzs Jenő volt új közöttük. E színésznek nagy színpadi otthonossága, főlényes játéktudása és értelmessége mindig imponáló, erős fogatkozásai azonban gyakran kínosan hatnak. Színészi ábrázolásának főelvei szerint Hegedüs Gyula tanítványa, s ez most, amikor mesterével egy darabban játszott, még inkább feltűnt. E viszony megállapítása azonban csak játékának főirányát jellemzi. Amiben Törzs Jenő önmagát adja, abban sajnos túlnyomó a hiba és az affektáltság. Beszédjében á helyett állandóan é-t ejt, s helyett gyakran s-et, s hangját a normális férfihang középfekvésénél szinte egy kvinttel mindig mélyebbre ejti. (Nem csoda aztán, ha különben természetesen hangfokon beszélő társait is nem egyszer magával rántja ez akusztikai mélységbe.) Szem-merege-tése, s különösen a száj tájékán túlzottan vibráló arcjátéka is untatóan modoros már. S az a különös, hogy éppen e követésre nem méltó saját-ságaival fővárosi és vidéki színésze-tünkben egész iskolát csinált már. Szeretnők, ha egyszer Törzs Jenő elfogulatlanul belenézne abba a tü-korbe, melyet epigonjai tartanak eléje. Elijedve látná, hogy nem játéktudását, biztosságát és intelligenciá-ját vették mintául, hanem a *Wallenstein* Jägerjének szavai szerint azt: „wie er sich räuspert und wie er spuckt.“

A Víg-színház másik újdonságá-nak, Bousquet és Armond *Színész-nő*-jének kevesebb közönség-sikere van. A darab nem is mérhető magasabb irodalmi mértékkel, bár az írónak ele-ven, szatirikus szeme néha igen jel-legzetes vonásokra pillant rá. A fő-szerepet, az öregedő színésznőt, Var-sányi Irén játszotta. Finom volt és gazdag lelkiségű, mint mindig, de e szerephez mérve kelletlenül finomabb és gazdagabb. Az írók e színésznőt

felszínesebbnek ábrázolják és fölé-ryesebben gúnyolódnak fölötte, sem-hogy ennyi mélyebb érzelmességet volna szabad beleje vinni, mint Var-sányi Irén teszi.

*

Nyitott, függőnytelen, félig sötét színpad, gázipompa és orgonaszó fogadják azt, aki a Renaissance szí-nházbeli *Hamlet*-előadás nézőterére be-lép. A színpad hármastagolása (elő-tér, alsó háttér és felső háttér) a régi, a Shakespeare-korabeli angol színpadnak modernizált rekonstrukciója. Díszletek alig vannak, akárcsak akkor sem voltak, ehelyett a fényhatá-sok uralkodnak, amelyeket Shake-speare színpada még nem ismert. Az előtér és a belső színpad között új rivalda vonul végig új alsó világítá-ssal, s e rivaldát középpükt egy ala-csony dobogó köti össze (fekete ala-pon fehér keresztel), melyre Hamlet akkor lép rá, mikor híres monológ-jait mondja. S mivel alakja így a megvilágítás elé kerül, az egész ember olyan mint valami impozáns szil-uett, s csak hangjával, mozdulatai-val hat, arcjátéka a sötétbevész. A Fortinbras és a sírásó jelenetek az előtérben, a szellemjelenések a hátsó emelt téren, a szobában történetek pedig a belső-alsó színpadon folynak.

E külső elrendezés általában azt a benyomást kelti, hogy a rendezés fő-gondolata volt visszaállítani a régi angol színjátszás modorát annak minden nyersségével és szertelensé-gével és ezt még — megszerezni jó adag expresszionizmussal. Az egész előadás az erős aláhúzások, a kieme-lések jegyében folyik. Minden sze-replő már ruhájával is jelzi karakter-hangulatát: Hamlet persze feketében van, Ofélia tiszta fehérben, a király és királyné vörös-feketében, s hajuk színe is vörös, Rosenkranz és Göl-denstern ruhája papagályszerűen tarka. Hogy az előadás mennyire fo-kozni akarja az egyének Shakespeare korára jellemző borzalmasságát, arra csak egy dolog legyen felemlítve. E tragédiában, amelynek úgyis elég sok halottja van, még egy öldöklést tart helyénvalónak: a királyi palo-tába rontó Laertes, leszúrja azt a ne-mest, aki érzékését a királynak jelen-tette. Erre a darabban még utalás sincsen, a rendező azonban a heka-tombát még szaporítani akarta vele. Ennek a tónusnak megfelelő Som-lay Hamlet ábrázolása is. E jeles mű-

vészünk a maga felfogását itt is nagy átéléssel és kitűnő ábrázoló erővel viszi keresztül, de felfogása nem helytálló. Ha alakítása megállana annál a pontnál, hogy a divatosná vált pathológikus, túlzottan ideges vagy holdkörös Hamletekkel szemben reakcióul az egészséges Hamletet mutassa be, mindenesetre üdvös újítást végezne, nagy baj azonban, hogy a másik végletbe hajlik át. Ebben a Hamletben semmi sincsen a gondolkozás, a tépelődés hipertrofiájából a tetterővel szemben, s az „ünött nagylelkűségből” sem érzünk semmit. Somlay alakítása szerint Hamlet energikus és tettekre kész. Hogy mennyire nem a tett útjából okoskodással kitérő tépelődőt mutatja be, erre különösen jellemző az a jelenete, amikor imádkozó nagybátyját egyedül éri. Itt volna az alkalom a bosszú művét végrehajtani, de Hamlet erőszakolt okoskodással (hogy t. i. ha most imádkozás közben szúrja le Claudius-t, akkor megtorlás helyett még a mennybe juttatja apja gyilkosát) eltojja magát a kínálkozó alkalmat. Ez önáltató, pusztán a tett elől kitérő ürügyet Somlay igaz ok gyánant fogja fel. Amint betoppan, kardot ránt, de meglátva térdelő nagybátyját, az imádkozás aktusától ő maga is meghatódik, s ő is imára kulcsolja kezeit: vagyis ez interpretáció szerint Hamletnek a gyilkosság elhalasztására csakugyan oka van.

Az ilyen felfogás a darab intencióinak nyilván ellenszegül, s szembenáll mindazzal, amit századok felfogása a hamleti természethez jó okkal asszociált. Természetes, hogy így azután a csupa-tett Laertes-szel való ellentét is tökéletesen elmosódik.

Mindamellett vannak Somlay alakításának igen jó mozzanatai is. Monológjai — bár nem annyira monológok, mint inkább a közönséggel való dialógusok — nagyon intelligens értelmezései a szövegnek, hevílete az anyjával való jelenetében, magával ragadó, de különösen jó és eredeti az a játék, amit a Priamosról és Hekubáról szavaló színész dikciója alatt végez. Arcjátéka kifejezi, hogy a Priamost lesújtó durva Pyrrhus említésekor az apját meggyilkoló nagybátyjára gondol, s amikor a férjét sirató Hekubára kerül a szó, fájdalmasan szemrehányó tekintetéből kiolvassuk, hogy anyja jut

eszébe, kinek éppen így kellett volna férje elvesztése fölött jajgatnia. Ezzel a finom játékkal a szavalás jelenete megszűnik pusztá betétnékné hatni, résztvesz az akcióban, s most már úgy képzeljük, hogy e magára vonatkoztatás ad ötletet Hamletnek, hogy apja tragédiájához egy sokkal hasonlóbb darabot játszasson el Claudius előtt.

Általában a Renaissance-színház előadása érdekes vállalkozás, de az igazi Hamletet nem hozta meg.

A meginduló évadnak legirodalmibb újdonságát a Belvárosi Színház mutatta be, színrehozta Géraldynak és Spitzernek *Ha akarnám...* című vígjátékát. A társszerzőségből Géraldyra vall a finom problémafelvetés s a kitűnő lélekábrázolás. Egy becsületes és férjét szerető asszonynak egy pár órányi ártatlan megtévelyedése a darab. Bájos és derült jellemkomikum hatja át az egészet, s különös mélységet az ad neki, hogy a felvetett lelki problémát igen könnyen lehetett volna akár a tragikusba is hajlítani.

Az előadás középpontjában Simonyi Mária áll. Szerepének egész változatosságára van hangja: az odaadást, az ébredő kacérságot, a fojtott duzzogást, a felcsattanó haragot, s a végén a játékosá enyhülő lelki küzdelmet egyformán ábrázolja. Hozzá csak Bérczy színpadi biztossága fogható. A férj szerepében Táray csak az első felvonást csinálja jól. Itt kedvesen és finoman komikus, de későbbi jeleneteiben régi félszége megint gyakran előtér. A többi szereplőről nem beszélünk: e rovatban csak színészeket ismertünk, nem pedig műkedvelőket.

A Magyar Színháznak nagy garral hirdetett újdonsága, az *Eső* regényből átdolgozott színdarab. (Maogham után írták Colton és Randolph.) Témája erősen hasonlít Anatole France *Thaisához*, megírása azonban irodalmi értékben messze mögötte marad. Az első két felvonás nagyon vontatott, s ami a legérdekesebb lett volna, a puritán hittérítő szerelmének felébredése és növekedése a bukkott leány iránt, éppen ez van elrejtve a II. és III. felvonás szünetközébe. Így a darab csak exotikus

miliójével és három felvonáson keresztül zuhogó tropikus esőjével kelt némi — érdeket? oh nem, csak — kuriózumot.

Az előadás egyenetlen. Csortos nem tud megküzdeni a hittérítő egyhangú szerepével. Z. Molnár mint orvos, Berky Lili mint felesége színtelenek. A hittérítő nejét azonban Pécsi Blanka nagyon értelmesen ábrázolja. A fő női szerepet, a céda lányt Titkos Ilona játssza. Kitéréseiben hangja kissé rikácsoló, de ami az ő ábrázoló modorára annyira jellemző, az itt is teljesen érvényesül; értjük azt a készséget, hogy játékban mindig egész teste részt vesz s minden lelkirezdülése utolsó porcikájáig végigreszket rajta. Ilyen vibráló játék egyetlen másik színészünknek vagy színésznőnknek sincsen hatalmában.

*

Ezek volnának a meginduló évadnak legjellegzetesebb színházi eseményei. Határozottabb célratörékvést, átgondoltabb művészi programot csak a Nemzeti Színház táján látunk kibontakozni, mely műsorát főként hazai darabokból készül összeállítani. A többi színház részéről bizonyos kapkodás tapasztalható. Lehet azonban, hogy az évad következő hónapjai meghozzák azt, ami a megindulásból hiányzik. *Galamb Sándor.*

Ifjúsági irodalom. Ez egybefoglaló cím alatt nemesak olyan munkák vannak ezúttal összemarkolva, melyeket az ifjúságnak írtak, hanem — egy kissé bizonyára szokatlan értelemmódosítással — olyanok is, melyek az ifjúságról, az ifjúsággal való nevelői bánásmódról szólnak, ennél fogva igazában a pedagógia körébe tartoznak. Itt tehát alkalomszerűen ki van tágitva az ifjúsági irodalom fogalma, holott a hozzáértők előtt nem ismeretlen dolog, hogy némely elmélkedő az ifjúsági irodalomnak létjogát még a közkeletű, szűkebb értelmezésben is kétségbe vonja. Akik így gondolkoznak, azok azt vallják, hogy az ifjúságnak nem szükséges külön irodalmat csinálnunk, hanem a felnőtteknek való irodalomból kell kiválogatnunk olyan műveket, amelyek az ifjúság számára is alkalmas szellemi táplálékul. Ez azonban nyilván csak szürke elmélet és merő ábrándozás. A külön ifjúsági irodalom kialakulása az irodalom diffe-

renciálódásának egészen természetes következménye. Mint ahogy különböző rétegekből tevődik össze az olvasóközönség nagy tábor, éppen úgy rétegeződik maga az irodalom is. Még a természetesen fejlődött népköltészetben is találunk külön, gyermekeknek való „műfajokat“, aminők a kiolvasó versek és mindenféle verses mondókák. S ott van bizonyító példának főként a mese, amely felnőtteket is gyönyörködtet ugyan, de elsősorban bizonyosan mégis népies „ifjúsági irodalom“. Hiába is vagdalkoznánk hát Don Quijote rozsdás fringijával az ifjúsági irodalom felé, ifjúsági irodalom van és még inkább lesz. Legyen is, mert az ifjúsági irodalom kifejlődése pszichológiailag is meg van okolva. Más a lelki szükséglete a tízéves gyermeknek, mint a felnötteknek, és bajos is volna a felnötteknek szánt irodalomból elegendő olvasnivalót találni kisebbfajta gyermekek számára.

Könnyű azonban belátnunk, hogy a kétféle irodalom között nem mindenütt lehet éles határvonalat húzni. Valamint az életkorok sincsenek egymástól határkövekkel elválasztva, hanem egymásba folynak, az ifjúsági irodalom is át-átnyúlik a felnötteknek való irodalomba. Ezt az átmenetet szemlélteti pl. az alább méltánodó egyik regény is: *A gárda virága*. Ezt szerzője (Lampérth Géza) a borítékon lévő címlap szerint „a serdültebb ifjúság számára is írta“. Viszont a másikat: *A rádiumkirályt* egyszerűen regénynek minősíti az író (Ujj Gyula) és zokon is veszi talán, hogy ebben az ismertetésben a gyermekszoba könyvespolcára helyezzük munkáját.

Lampérth Géza, a magyar multnak elbeszélő és drámai formában hangsúlyos megszólaltatója, ebben a regényében is a magyar multba, Mária Terézia korába visz bennünket. Olyan történeti elbeszélést ír, melyben kedves ismerőseink a mellékalakok: maga „a nagy királyasszony“, aki igazi asszonyos észjárással házasság útján akarja elnémetesíteni a magyar nemes ifjakat, azután Beszenyei György, Báróczi Sándor, Barcsai Ábris, Fekete János gróf, Orczy Lőrinc báró stb., ellenben nem történeti alak, legalább is a köztudat számára nem az, maga a főhős, Lóránth András, a gárda virága,